

МОНОПРОФІЛЬНІ МІСТА ТА МІСТОУТВОРЮЮЧІ ПІДПРИЄМСТВА З ТОЧКИ ЗОРУ УПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА

Кравцова О.М.

Розглянуто проблеми монопрофільних міст та їх містоутворюючих підприємств. Виявлено, що особливості бізнесу у монопрофільних містах та характерні риси містоутворюючих підприємств роблять їх більш уразливими до загрози банкрутства. Враховуючи значимість та масштабні наслідки неплатоспроможності містоутворюючих підприємств, пропонується перейняти позитивний досвід російської економіки щодо обліку монопрофільних міст, їх підтримки, методів державно-приватного партнерства, застосування відповідних методів державного регулювання, у тому числі проведення процедур банкрутства.

Ключові слова: *монопрофільне місто, містоутворююче підприємство, банкрутство, неплатоспроможність, диверсифікація, державна підтримка*

Банкрутство суб'єктів господарювання завжди має значні соціально-економічні наслідки. Накопичення невиконаних зобов'язань, більш того – ліквідація підприємства погіршують благополуччя його працівників та фінансовий стан контрагентів, затримка та несплата податків цим підприємством підвищують ризик невиконання державного та місцевого бюджетів. Якщо проблемне підприємство є містоутворюючим, то постає реальна загроза подальшому розвитку та існуванню міста, на території якого воно розташоване. Таке місто у науковій літературі отримало назву «мономіста» або монопрофільного міста. З урахуванням того, що містоутворююче промислове підприємство зазвичай входить в певну економічну інтегровану структуру, можна очікувати зниження фінансової стійкості цієї структури. Отже, комплексний підхід до проблеми неплатоспроможності виявляє значимість інституту банкрутства по відношенню до соціально-економічного стану міста, регіону, країни і населення в цілому. У період світової фінансової кризи проблеми банкрутства містоутворюючих підприємств і пов'язані з ними системні проблеми монопрофільних міст загострюються.

Дослідженню проблем неплатоспроможності та банкрутства присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Втім питання неплатоспроможності містоутворюючих підприємств та монопрофільних міст розроблено недостатньо. Основи бачення питання неплатоспроможності з мезоекономічних позицій закладено російським вченим-економістом Г.Б. Клейнером, який інституціональну роль підприємства розглянув з точки зору системно-інтеграційної теорії, що враховує різні аспекти внутрішнього і зовнішнього середовища та функцій підприємства [1]. На його думку, еволюційний економічний розвиток країни може забезпечити розвиток тих економічних систем, які займають в економічному просторі проміжне місце між макро- та макрорівнями і відносяться до мезоекономіки. До

мезоекономічних об'єктів Г.Б. Клейнер відносить галузі, регіони, вертикально інтегровані комплекси, крупні корпорації, а також монопрофільні міста [2].

Питання функціонування містоутворюючих підприємств та аналізу їх соціально-економічних проблем у передкризовий та кризовий період протягом останніх п'яти років активно досліджує група російських вчених Фінансового університету при Уряді Російської Федерації – А. М. Ряховська, О. Г. Крюкова, О. В. Арсенова, С. Є. Кован [3, 4, 8, 13]. На їх думку, основною загрозою інтересам держави і суспільства є не банкрутство містоутворюючих організацій, як прийнято вважати, а руйнування їх бізнесу, яке призводить до неможливості подальшого здійснення виробничо-господарської діяльності, розпаду на складові частини або ліквідації діючої бізнес-одиниці [3]. С.Є. Кован, К.А. Березин, продовжуючи ідеї Г.Б. Клейнера, досліджують проблему мономіст з точки зору системної організації економіки та ресурсної теорії кризи соціально-економічних систем [4].

Метою статті є узагальнення підходів до проблем монопрофільних міст та містоутворюючих підприємств як елементів мезосистеми з точки зору упередження банкрутства.

У сучасних умовах мезоекономіка [mesoeconomics] – це дослідження функціонування частини економічної системи, проміжної між її макроекономічним і мікроекономічним рівнями, наприклад, на рівні галузей і секторів економіки [5]. З цих позицій монопрофільне місто є елементом мезоекономіки. У деяких регіонах виникла проблема монозалежності регіональної економіки. Наприклад, якщо історично так склалося, що все місто або навіть область працюють в умовах моногалузевої структури економіки, то виникає залежність бюджету області від одного великого платника податків – містоутворюючого підприємства. У період кризи така залежність посилюється, а загроза неплатоспроможності містоутворюючого підприємства створює не тільки загрозу неплатоспроможності міста, але й загрозу його банкрутства.

На пострадянському просторі немає прикладів офіційного банкрутства міст, у світовій практиці є. У США відбулося найбільше муніципальне банкрутство. У грудні 2013 р. місто Детройт було визнане банкрутом, відповідне рішення прийняте окружним судом США по східному округу штату Мічиган. Боргові зобов'язання міста Детройта становлять 18,5 млрд. доларів, половина з яких є боргами соціальним відомствам. Шансів на досудове вирішення конфлікту не було, тому що кількість визнаних судом кредиторів перевищує 100 тисяч суб'єктів. Проблеми міста беруть початок у 1950-х роках, коли автомобільні заводи, що склали основу його економіки, стали переносити виробництво в інші штати і передмістя. Населення міста скоротилося з 2 млн. осіб до 700 тис. осіб на даний момент. Фінансова криза ускладнила ситуацію, хоча два найбільших підприємства Детройта – General Motors і

Chrysler, – у 2009 р. розпочали процедуру банкрутства і швидко припинили її, отримавши допомогу від держави. У лютому 2013 р. дефіцит місцевого бюджету склав 327 млн. доларів, борги – понад 14 млрд. доларів. Рівень безробіття в місті становить 7,5%, що більш ніж удвічі перевищує середній рівень по США. У березні 2013 р. місту був призначений антикризовий менеджер Кевін Опп, проте план Оппа щодо санації міста виявився неефективним, у результаті 18 червня 2013 р. місто звернулося до суду з проханням визнати його банкрутом. Це випадок не поодинокий. Схема визнання міст банкрутом застосовується у США понад 25 років. Це міста Стоктон (штат Каліфорнія), Сан-Бернардіно (штат Каліфорнія), Маммот Лейкс (штат Каліфорнія). Прецедент з Детройтом надав поштовх для процедури банкрутства відносно потенційних міст-банкрутів: Скрантон (штат Пенсільванія), Провіденс (штат Рой-Айленд), проблеми яких однотипні – гострий дефіцит бюджету, безробіття, відсутність коштів на утримання поліції, злочинність [6].

Проблеми монопрофільних міст у Росії предметно вирішуються з 2009 р., з моменту прийняття федеральної програми розвитку мономіст, основним завданням якої є диверсифікація економіки мономіст, зниження економічної залежності від містоутворюючих підприємств. За ступенем впливу кризи на соціально-економічну ситуацію мономіст Міністерство регіонального розвитку Російської Федерації класифікує їх таким чином:

5% мономіст (1,4 млн. осіб) – території з високим ступенем прояви кризової ситуації, де слід терміново вжити заходи на федеральному рівні, не виключене розселення міста;

15% мономіст (5,4 млн. осіб) знаходяться у зоні підвищеного ступеня ризику;

80% мономіст вимагають регулярного якісного моніторингу соціально-економічного стану і розробки програм розвитку [7].

Відповідно до федеральної програми підтримки монопрофільних міст Міністерством регіонального розвитку Російської Федерації розроблений комплекс планів модернізації російських мономіст. Основні довгострокові цілі реалізації комплексних планів модернізації російських мономіст наступні: модернізація традиційних (містоутворюючих) виробництв; диверсифікація економіки міста (створення нових виробництв і підприємств сфери обслуговування населення та бізнесу); розвиток малого та середнього бізнесу; покращення іміджу міста та підвищення якості життя.

О.Г. Крюкова, О.В. Арсенова детально розглянули причини кризових ситуацій та особливості розвитку економіки у монопрофільному місті, які можуть призвести до банкрутства [8]. Монопрофільні міста переважно будувалися за радянських часів, з урахуванням принципів спеціалізації та кооперації, притаманних плановій економіці, з прив'язкою до природних ресурсів регіонів, особливо у період індустріалізації. У роки Великої Вітчизняної війни у зв'язку із евакуацією заводів із західних областей виникли

монопрофільні міста у східних регіонах СРСР. Втім, у дореволюційні часи монопрофільність регіонів також існувала. Наприклад, історія становлення металургійної галузі Донбасу наприкінці 90-х років дев'ятнадцятого століття, яка знайшла відображення у художній літературі (О. Купрін «Молох»), підтверджує територіальну монопрофільну спрямованість розвитку дореволюційної економіки. Отже створення міст, в основі яких лежить одне-два підприємства або один вид діяльності, склалося історично. За російською статистикою, у 2010 р. у Російській Федерації з 1097 міст 460 є монопрофільними, з 1864 селищ міського типу монопрофільних – не менше 1200, в яких проживає понад 16 млн. осіб. У монопрофільних містах до кризи створювалося 40% ВВП російської економіки, внесок містоутворюючих підприємств в регіональні та місцеві бюджети часто перевищував 50% [8].

Російські вчені розробили класифікацію монопрофільних міст: за типом економічного розвитку регіонів, в яких розташовані ці міста – агломераційного, сировинного та промислового профілю; за структурними особливостями – мономіста-супутники великих поліфункціональних міст, мономіста з одним містоутворюючим підприємством, мономіста з кількома містоутворюючими підприємствами [3, 4, 8]. Містоутворюючі підприємства підрозділяють також на виробничі (промислові) та непромислові (науково-дослідні), окремо виділяють крупні промислові корпорації, промислово-фінансові групи з обсягами продаж, що перевищують 500 млн. дол. [8].

Як і в Росії, в Україні традиційними територіями розміщення мономіст є промислові та сировинні пояси розвитку, у першу чергу, Донбас – вугледобувний та металургійний регіон з шахтарськими моноселищами, які історично створювалися поряд із побудованою шахтою; Дніпропетровський регіон – мономіста Нікополь, Марганець, які мають за містоутворюючі одне-два крупних підприємства і одночасно віддалені від поліфункціональних міських центрів. Наприклад, Марганець – населення 49 тис. осіб, половина з яких є пенсіонерами, одне містоутворююче підприємство ПАТ «Марганецький ГЗК», на якому працює близько 6 тис. осіб, відстань від Дніпропетровська – 119 км [9]. Нікополь – населення 123,8 тис. осіб, 42 тис. осіб працездатного віку, з них 18 тис. осіб працюють на двох крупних підприємствах – ПАТ «Нікопольський завод феросплавів» і ТОВ «Інтерпайп Ніко Тьюб», відстань від Дніпропетровська – 122 км [10].

У Росії містоутворюючі організації мономіст часто входять до складу інтегрованих структур, наприклад, найбільші російські структури і холдинги: ВАТ «Газпром», НК «Роснефть», ВАТ «ЛУКОЙЛ», холдинг «Інтеррос», холдинг «Базовий елемент», «УГМК-Холдинг». В Україні спостерігається аналогічна ситуація. Так, найбільша енергетична компанія України ДТЕК, яка входить до складу фінансово-промислової групи «Систем Кепітал Менеджмент» (СКМ), включає підприємства, які є містоутворюючими на території

міст – Курахово (Курахівська ТЕС), Зугрес (Зуївська ТЕС), Щастя (Луганська ТЕС), Энергодар (Запорізька ТЕС), Бурштин (Бурштинська ТЕС), Ладизин (Ладизинська ТЕС) та інші. Крім того, у портфелі вугільних активів ДТЕК – 31 шахта і 13 вуглезбагачувальних фабрик у Донецькій, Дніпропетровській та Луганській областях України, у Ростовській області Російської Федерації [11].

Російський досвід вивчення структури власності містоутворюючих підприємств показав, що деякі з них належать офшорним номінальним власникам, компаніям, які входять до складу російських промислових холдингів, але контролюються через кіпрські компанії, тобто зареєстровані у Республіці Кіпр. Серед містоутворюючих організацій, у статутному капіталі яких переважають кіпрські компанії – ВАТ «Байкальський целюлозно-паперовий комбінат» (Байкальськ, Іркутська область), ВАТ «Распадская» (Междуреченськ, Кемеровська область), ВАТ «Магнітогорський металургійний комбінат» (Челябінська область). Через те, що процедури транскордонної неспроможності (міжнародного банкрутства) недостатньо розвинені та неефективні, у разі настання неплатоспроможності підконтрольного містоутворюючого підприємства можуть виникнути значні юридичні труднощі щодо відповідальності іноземних власників при банкрутстві [4].

Уточнимо поняття щодо містоутворюючого підприємства. У Росії виділені його наступні характеристики: на підприємстві працює до 25% від кількості працюючих в місті; підприємство виробляє понад 50% загальноміського обсягу продукції; має на балансі об'єкти соціально-комунальної сфери та інженерної інфраструктури, що обслуговує не менше 30% населення міста; частка доходів, що надходять від підприємства до бюджету міста, складає понад 20% його доходної частини. При наявності хоча б одної ознаки підприємство можна вважати містоутворюючим [7, 8]. В Україні визначення містоутворюючому підприємству надане лише у п. 4 ст. 85 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: «містоутворюючим суб'єктом підприємницької діяльності визнається юридична особа, кількість працівників якої з урахуванням членів їх сімей становить не менш як половину чисельності населення адміністративно-територіальної одиниці, у якій розташована така юридична особа. Положення цієї статті про містоутворюючі суб'єкти підприємницької діяльності застосовуються також до суб'єктів підприємницької діяльності, кількість працівників яких перевищує п'ять тисяч осіб» [12]. Саме Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» надає містоутворюючому підприємству особливий статус, що підкреслює масштабність наслідків банкрутства та підвищену соціальну відповідальність підприємства.

Причини кризових ситуацій на містоутворюючих підприємствах стандартні: зниження конкурентоздатності продукції викликає скорочення обсягів виробництва та реалізації,

уповільнення оборотів, термінів погашення дебіторської заборгованості та збільшення її обсягів (частки в загальній вартості активів), дефіцит грошових коштів, затримка погашення зобов'язань, зниження платоспроможності. Наслідки кризової ситуації, можливого банкрутства набувають вражаючих масштабів, табл. 1.

Таблиця 1

Наслідки погіршення платоспроможності містоутворюючого підприємства

Категорія	Наслідки погіршення платоспроможності містоутворюючого підприємства
Працівники містоутворюючого підприємства – кредитори	Несвоєчасне отримання заробітної плати, при звільненні мають серйозно думати про переїзд в іншу місцевість у пошуках роботи
Члени родини працівників – потенційні кредитори	Зниження доходу родини, можливий переїзд
Пенсіонери – потенційні кредитори	Матеріальні – затримки з виплатою пенсій через неотримання Пенсійним фондом платежів підприємства за соціальними відрахуваннями; моральна травма – зазвичай, це колишні робітники підприємства, яких майже половина населення міста, цілком природною буде їх незаслужена образа, відчуття покинутості, погіршення здоров'я
Молодіж	Матеріальні – безперспективне існування у місті, викликане відсутністю роботи, міграція; моральні – порушення зв'язку поколінь, адже на містоутворюючих підприємствах створювались робочі династії
Працівники інфраструктури міста	Матеріальні – відсутність фінансування інфраструктури з боку підприємства і населення; моральні – місто «вимирає»

Отже головною особливістю монопрофільного міста є залежність його соціально-економічного розвитку від стану містоутворюючого підприємства.

Забезпечити соціально-економічний розвиток монопрофільного міста можна через надання систематичної фінансової підтримки містоутворюючого підприємства – державна фінансова допомога, заборона банкрутства таких підприємств та фінансова підтримка з боку держави; розвиток державно-приватного партнерства; а також шляхом стимулювання диверсифікації бізнесу у таких містах. Перший шлях заснований на теорії антикризового управління, тобто якщо система не може самостійно протистояти кризі, то необхідні заходи можна провести ззовні, за рахунок соціально-економічних систем, що складають зовнішнє середовище даного об'єкта. За складних фінансових умов держава не може відмовитися від вирішення соціальних проблем монопрофільного міста. У Росії частина містоутворюючих підприємств монопрофільних міст входить до переліку системоутворюючих організацій, затвердженого у 2008 р. урядовою комісією з підвищення стійкості розвитку російської економіки, а також до підприємств регіонального значення, зокрема, це оборонні та федеральні унітарні державні підприємства. Російські вчені, зокрема С.Є. Кован зауважує,

що деякі системоутворюючі підприємства мономіст є «системними банкрутами», і характер наданої з боку держави допомоги (виділення субсидій, які ідуть виключно на покриття збитків та вирішення особистих завдань власників) заважає їм вирішувати завдання модернізації. При цьому держава, усвідомлюючи глибину проблеми, здійснює їх постійний моніторинг і систематично надає відповідну допомогу. На підтримку системоутворюючих підприємств у Росії в 2009 р. було виділено 300 млрд. руб., з них 75 млрд. руб. – на оборонні підприємства і 225 млрд. руб. – на інші [13, с. 75]. Постійна підтримка збиткових містоутворюючих підприємств іноді породжує їх паразитуючий образ існування. Неefективний власник не зацікавлений у збільшенні доходів, скороченні витрат, в модернізації виробництва і підвищенні конкурентоспроможності продукції, розумній експлуатації сировинних ресурсів, вирішенні екологічних проблем. Тобто постає проблема підвищення відповідальності власника при отриманні державної підтримки. Відповідно, тільки знаючи номінальних і фактичних власників організації і їх фінансовий стан, можна вимагати від них відповідального ставлення до стану підконтрольних їм організацій і застосовувати до них відповідні заходи. Тому наразі використовуються різні форми державно-приватного партнерства для упередження банкрутства монопрофільних міст.

Другий шлях направлений на сприяння диверсифікації бізнесу у місті. Проте російська практика показує, що у монопрофільних містах для розвитку малого і середнього бізнесу існує чимало перешкод, серед яких – природно обмежена галузева спрямованість, використання певного моноресурсу; залежність від стану галузевих ринків; віддаленість від ринків збуту; висока ступінь залежності від власника; конфлікт інтересів власників (державних, регіональних і муніципальних органів влади, приватного бізнесу), учасників (засновників, трудового колективу) і населення міста.

Отже сталий соціально-економічний розвиток мономіст залежить від багатьох факторів. Вирішення проблеми уникнення загрози банкрутства монопрофільних міст передбачає застосування певних кроків:

проведення аналізу реального фінансово-економічного стану і оцінку можливостей, потенціалу підприємств для відновлення і розвитку, виявлення так званих точок зростання як в умовах кризи, так і в посткризовому розвитку економіки міста;

розробка комплексних планів модернізації монопрофільних міст, направлених на блокування кризових явищ на містоутворюючих підприємствах, включаючи санацію діючих у мономістах підприємств, спрямовану на збереження бізнесу, створення умов для його відновлення і розвитку; розвиток малого і середнього бізнесу, створення нових робочих місць і підвищення зайнятості населення; створення поліфункціональної економіки міста,

подолання його монопрофільності. Наприклад, якщо містоутворююче підприємство є добувним підприємством, слід стимулювати створення і розвиток перероблювальної галузі;

перспективний крок – включення містоутворюючих підприємств у міжнародні та внутрішні просторово-збутові ланцюжки;

розвиток соціальної та інженерної інфраструктури міста, де можуть бути задіяні широкі верстви населення. Наприклад, у США в період Великої депресії громадські роботи застосовувалися для будівництва доріг, мостів, меліорації тощо, що дозволило вирішити проблему зайнятості під час кризи;

вирішення розлагодженості попиту і пропозиції праці – збереження висококваліфікованих працівників, створення «наскрізних» професій, вивільнення персоналу низької кваліфікації, подальше їх перепрофілювання, можливо достроковий вихід на пенсію;

створення умов для реалізації проектів, заснованих на приватно-державному партнерстві.

Застосування тих чи інших заходів щодо запобігання загроз руйнування бізнесу і неспроможності містоутворюючих підприємств залежить від рівня ризику фінансової стійкості, тому набуває актуальності своєчасний аналіз їх фінансового стану та постійний моніторинг цього питання з боку держави, регіонів. Вимога прозорості – одна з базових складових ефективного фінансового оздоровлення. Тому для упередження банкрутства містоутворюючих підприємств необхідна прозорість структури власників (номінальних і кінцевих) містоутворюючих підприємств. Наприклад, Міністерство економічного розвитку Російської Федерації поставило питання про те, щоб зобов'язати підприємства розкривати інформацію про бенефіціарів з метою деофшоризації бізнесу та підвищення відповідальності власника.

У Росії список мономіст налічує 342 міста і селища із населенням 16 млн. осіб, в окремому списку – системоутворюючі підприємства. У 2014 р. на їх підтримку необхідно витратити близько 50 млрд. руб., з них 30 млрд. руб. пропонується витратити на субсидії для регіонів на оновлення соціальної інфраструктури, 10 млрд. руб. – на переселення громадян з депресивних районів у рамках стимулювання маятникової міграції та підтримки переїзду в регіони Росії, де є потреба у новій робочій силі. Складається новий список містоутворюючих підприємств на основі статистичних даних – частки зайнятості на містоутворюючих підприємствах, підприємствах однієї галузі або одного виробничого комплексу. Передбачається, що до нього увійдуть міста з населенням понад 3 тис. осіб, на які будуть поширюватися програми державної підтримки. Для підтримки мономіст пропонується частково розпакувати так званий антикризовий фонд – 349 млрд. руб., закладені у федеральному бюджеті на 2014-2016 рр. [14].

Проблема функціонування містоутворюючих підприємств набула значення не тільки для економіки Росії. Світова криза стала каталізатором існуючих проблем. Проведений аналіз показав, що в Україні проблема монопрофільних міст та їх містоутворюючих підприємств існує, їх характерні риси східні з тими, що є наявними у російській економіці. Проте механізм регулювання відносин між інтегрованими структурами (крупним бізнесом, промислово-фінансовими групами, що володіють містоутворюючими підприємствами) і адміністративно-територіальними суб'єктами (міськими радами) економіки в Україні майже не розроблено. Це ускладнює рішення соціально-економічних проблем монопрофільних міст, упередження неправомірних дій власників інтегрованих структур напередодні банкрутства містоутворюючих підприємств, є причиною відсутності належного регулювання відповідальності власників. Дані питання потребують комплексного вирішення.

ВИСНОВКИ

Монопрофільні міста – найбільш вразлива категорія населених міст, що систематично знаходяться в зоні ризику неплатоспроможності. Монопрофільне місто доцільно розглядати як відкриту соціально-економічну мезосистему, яка формується під впливом зовнішніх чинників, має сукупність сформованих внутрішніх факторів і умов. Економічна і соціальна стійкість системи залежить від її можливостей реагувати на зовнішні зміни, своєчасно адаптуватися до них. Особливості бізнесу у мономістах та характерні риси містоутворюючих підприємств роблять дану систему більш уразливою до загрози банкрутства. Враховуючи значимість та масштабні наслідки неплатоспроможності містоутворюючих підприємств, держава має контролювати їх діяльність. Пропонується перейняти позитивний досвід російської економіки щодо обліку монопрофільних міст, їх підтримки, методів державно-приватного партнерства, застосування відповідних методів державного регулювання: фінансової підтримки, реструктуризація податкової заборгованості, розміщення державного замовлення, надання податкових преференцій, інституційних заходів підтримки, а також проведення процедур банкрутства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Г.Б. Клейнер – М.: Наука, 2004. – 240 с.
2. Клейнер Г.Б. Мезоэкономика развития: моногр. / Г.Б. Клейнер. – М.: Наука, 2011. – 805 с.
3. Ряховская А.Н., Крюкова О.Г., Арсенова Е.А. Разработка эффективных форм государственной финансовой поддержки в целях предотвращения банкротства неплатежеспособных градообразующих организаций монопрофильных городов / А.Н. Ряховская, О.Г. Крюкова, Е.А. Арсенова // Эффективное антикризисное управление. –

2011. – № 1 (64): Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.e-c-m.ru/magazine/64/eau_64_61.htm
4. Кован С.Е., Березин К.А. Моногорода с точки зрения системной организации экономики и ресурсной теории кризисов социально-экономических систем / С.Е. Кован, К.А. Березин // Эффективное антикризисное управление. – 2012. – № 3 (72): Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.e-c-m.ru/magazine/72/eau_72_162.htm
5. Словари и энциклопедии на Академике: Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/>
6. Офіційний сайт «Business Insider»: Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.businessinsider.com>
7. Официальный сайт «Союз Инвесторов»: Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.unioninvest.ru>
8. Крюкова О.Г., Арсенова Е.А. Влияние мирового финансового кризиса на экономику моногородов / О. Г. Крюкова, Е. А. Арсенова // Эффективное антикризисное управление. – 2010. – № 1 (60): Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.e-c-m.ru/magazine/60/eau_60_13.htm.
9. Офіційний сайт виконавчого комітету Марганецької міської ради: Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://marganets-rada.dp.ua/>
10. Офіційний сайт Нікопольської міської ради: Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.adm.nikopol.net/>
11. Офіційний сайт компанії ДТЕК: Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dtek.com/>
12. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 р. № 2343-ХІІ: станом на 11.08.2013: Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
13. Кован С. Е. Ресурсно-энергетическая модель социально-экономических систем / С.Е. Кован // Эффективное антикризисное управление.– 2011. – № 5 (68). – С. 70-77.
14. Официальный сайт «Газета.ру»: Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://www.gazeta.ru/>